

ISBN - 978-81-951099-0-6

Current Trends in Humanities & Commerce

Peer-Reviewed Book Chapter

Chief Editor : **Prof. Virag.S.Gawande**

Editor : **Dr.Dinesh W.Nichit**

Index

1	Banking Regulation (Amendment) Bill, 2020:Features and Impact Principal Dr.V.A.Mane	1
2	Determinants of Foreign Direct Investment and Its Impact Growth of Indian Economy Dr. Ajaykumar M. Palwe	13
3	Importance of Stress Management Dr. Amey Vinayak Kale	20
4	Wellness – A Need Of Hour Dr. Shirish V. Topare	26
5	A Study of financial Crises of the Punjab and Maharashtra Cooperative Bank,Mumbai Dr.Sunita Hansraj Ambawade	29
6	Study of various streams of Indian Historiography Dr.Y.M.Salunke	41
7	Constitutional Prospective of women's property Rights in India: An overview Mrs. Jyosna Bhausahab Dighe	52
8	"Role of lic in economic development of rajapur taluka" Mr. Sayyed Vaseem Hanif Haseena,	64
9	Mobile Banking: Hurdles And Remedies Mrs. Mugdha Atul Kamat	76
10	Savitribai Phule's contribution to nation building Prof. Dr. Pramod Rameshwar Chavan	90
11	E-Resources: A Revolution for Libraries Prof. Guldagad Kiran Dhondiram	95
12	A Historical Impact of Pandemic in Past and Present Dr.Pramod Rameshwar Chavan	101

13	Covid-19 Pandemic and Its Effect on Indian Women: A Study Baban Tukaramji Bhalerao	108
14	India's National Policy On Personal Law: What is and What is expected to be Dr. P. H. Pendharkar	116
15	Human Rights and Environmental Rights Mrs. Rohini S. Dhikale	156
16	(कोविड-१९) महिला नेतृत्वाचा दृष्टीकोन एक अभ्यास डॉ. किरण राजेंद्र बेलुरकर	165
17	कोरोना काळातील कौटुंबिक हिंसाचाराचे विश्लेषणात्मक अध्ययन प्रा.डॉ.मंगला अजाबराव कडवे	173
18	जलसाक्षरतेमध्ये महिलांची भूमिका डॉ. विद्या श्रीकृष्ण भारंबे	180
19	महाराष्ट्रातील नागरीकरण — ऐतिहासिक मागोवा डॉ. प्रेमचंद गुंडू गायकवाड	188
20	दृष्ट्यांतपाठातील आचार संहिता डॉ. प्रा. प्रवीण कारंजकर	195
21	घरगुती काम करणाऱ्या महिलांवर कोविड-१९ च्या लॉकडाऊनचा प्रभाव डॉ. मनोज श्रीकृष्णराव पवार	201
22	राज्यशास्त्र आणि स्पर्धा परीक्षा डॉ. विनोद मोरातराव मुडे	207
23	कोरोना काळातील समस्या आढोने आणि उपाययोजना प्रा.डॉ. प्रशांत रा. देशमुख	217
24	मराठीतील ज्ञानपीठ विजेत्या साहित्यिकांचे योगदान प्रा. सौ. रश्मी रमेश देसाई	225

दृष्टांतपाठातील आचार संहिता

डॉ. प्रा. प्रवीण कारंजकर

दृष्टांतपाठ या महानुभावीय ग्रंथाचे श्रेय केशिराजबासांकडे जाते या ग्रंथात ११४ दृष्टांत येतात. या केशिराजबासांचे गुरू होते नागदेवाचार्य नागदेवाचार्यांच्या सांगण्यावरून त्यांनी मराठीत रचना करायला प्रारंभ केला. मुळ लीळाचरित्र या ग्रंथातील निवडक ११४ दृष्टांत निडून त्यांना क्रमवार मांडून त्यांना दृष्टांत पाठ तयार केला. प्रत्येक दृष्टांताचे सुत्र, दृष्टांत आणि दार्ष्टान्तिक असे तीन भाग पडतात. यातील पहिले दोन श्री. चक्रधर स्वामींनी निरूपण केलेले आहे. तर तिसरे केशिराजबासांनी तयार केलेले आहे.

या दृष्टांतपाठात महानुभाव पंथाचे तत्त्वज्ञान सामावलेले आहे. या तत्त्वज्ञानात सिध्दांत व आचार धर्म एकत्र गुंफलेले दिसतात. महानुभाव पंथाच्या तत्त्वज्ञाना नुसार जीव, देवता, प्रपंच व परमेश्वर हे चार पदार्थ नित्य शाश्वत आणि स्वतंत्र आहे. यापैकी जीव हा बध्द मुक्त आहे म्हणजे तो मायेच्या बंधनात असला तरी मुक्त होऊ शकतो. दुसरा पदार्थ म्हणजे देवता या त्रिगुणात्मक म्हणजेच रज, तम आणि सत्य गुणांनी बध्द असतात. तिसरा पदार्थ म्हणजे प्रपंच हा नाशिवंत आहे. प्रपंचाचे मुळ कारण म्हणजे पृथ्वी, आप, तेज, वायु व अनल ही पंचतत्त्वे होत. या सोबत रज, सत्व, तम म्हणजे एकूण आठ गुण यात येतात. या प्रपंचाचे स्वरूप महानुभव पंथीय जड मानतात. चौथा पदार्थ म्हणजे ईश्वर असून तो स्वानंदरमन, परमानंदन, सकळकाम परिपूर्ण एवढेच नव्हे तर कृपाळू, कणवाळू मायाळू, दयाळू आहे.

या परमेश्वराची प्राप्ती करणे हेच जीवाचे ध्येय आहे. तेच जीवनाचे जीवितकार्य आहे. असे महानुभावपंथीय म्हणतात. पण या

ISBN - 978-81-951099-0-6

Current Trends in Humanities & Commerce

Peer-Reviewed Book Chapter

Chief Editor : **Prof. Virag.S.Gawande**

Editor : **Dr.Dinesh W.Nichit**

13	Covid-19 Pandemic and Its Effect on Indian Women: A Study Baban Tukaramji Bhalerao	108
14	India's National Policy On Personal Law: What is and What is expected to be Dr. P. H. Pendharkar	116
15	Human Rights and Environmental Rights Mrs. Rohini S. Dhikale	156
16	(कोविड-१९) महिला नेतृत्वाचा दृष्टीकोन एक अभ्यास डॉ. किरण राजेंद्र बेलुरकर	165
17	कोरोना काळातील कौटुंबिक हिंसाचाराचे विश्लेषणात्मक अध्ययन प्रा.डॉ.मंगला अजाबराव कडवे	173
18	जलसाक्षरतेमध्ये महिलांची भूमिका डॉ. विद्या श्रीकृष्ण भारंबे	180
19	महाराष्ट्रातील नागरीकरण —ऐतिहासिक मागोवा डॉ. प्रेमचंद गुंडू गायकवाड	188
20	दृष्टांतपाठातील आचार संहिता डॉ. प्रा. प्रवीण कारंजकर	195
21	घरगुती काम करणाऱ्या महिलांवर कोविड-१९ च्या लॉकडाऊनचा प्रभाव डॉ. मनोज श्रीकृष्णराव पवार	201
22	राज्यशास्त्र आणि स्पर्धा परीक्षा डॉ. विनोद मोरातराव मुडे	207
23	कोरोना काळातील समस्या आढोने आणि उपाययोजना प्रा.डॉ. प्रशांत रा. देशमुख	217
24	मराठीतील ज्ञानपीठ विजेत्या साहित्यिकांचे योगदान प्रा. सौ. रश्मी रमेश देसाई	225

राज्यशास्त्र आणि स्पर्धा परीक्षा

डॉ. विनोद मोरातराव मुंडे

प्रस्तावना :

आपल्या देशातील सरंजामशाही इतिहासामुळे सरकारी नौकरींना मोठा मान दिला जातो. त्यासाठी बहुतांशी जण सरकारी सेवेकडे वळतात. मात्र ग्रामीण भागातील विद्यार्थी हा विचार करत नाही की त्यांना जे विषय अभ्यासायचे आहेत ते विषय त्यांना आवडतात की नाही प्रत्येक व्यक्तीचे काही बलस्थाने आणि काही कमकुवत बाजू असतात. आपले करिअर ठरवितांना या सर्व बाबींचा पुरेपूर अभ्यास करून करिअरचा पर्याय निवडणे अपेक्षित असते. स्पर्धा परीक्षा एक मृगजळ आहेत. आज प्रत्येकच क्षेत्र मृगजळ मानले पाहिजे. आणि त्यादृष्टीने विद्यार्थ्यांनी अभ्यासाचे, शिक्षकांनी अध्यापनाचे आणि पालकांनी आगुरूकतेचे पूर्वनियोजन केले पाहिजे. विविध अभ्यासक्रमांचे प्रवेश आणि वेगवेगळ्या शासकीय सेवांच्या निवडीबाबत चाळणी परीक्षा घेतली जाते. या परीक्षा देण्याच्या विद्यार्थ्यांची संख्या मोठ्या प्रमाणात वाढली आहे. त्यामुळे या परीक्षांची तयारी बारावी पासूनच केली तर लवकर यश मिळवणे सोपी जाते.

बी. ए. बी. कॉम बी. एस्ससी. यासारख्या अभ्यासक्रमांना प्रवेश घेण्याच्या विद्यार्थ्यांनी समजा दहावी, बारावीपासून स्पर्धा परीक्षेच्या अभ्यासक्रमास सुरवात केली तर पदवी होईनपर्यंत विद्यार्थ्यांचा जवळपास ५० टक्के स्पर्धा परीक्षेचा अभ्यास पूर्ण झालेला असेल तर निश्चितपणे कोणती ना कोणती नौकरी हमखास मिळू शकते. कदाचित नौकरी नाही मिळाली तरी शिक्षक विद्यार्थ्यांचा शाळा, महाविद्यालयीन अवकाश काळात वेळेचा सदुपयोग घेऊ

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

April-2021, ISSUE No - (CCLXXXIII) 283

"Review of India's Education Policy"

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner. Dist - Wardha. &
Aadhar Social Research & Development Training Institute, Amravati.

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social Research & Development
Training Institute, Amravati.

Editor

Dr. Vinod M. Mude

HOD. Dept. of Pol. Sci.

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts
College, Wadner. Dist - Wardha.

Executive Editor

Dr. Uttam B. Parekar

Principal

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts
College, Wadner. Dist - Wardha.

For Details Visit To: www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

19	नवीन शैक्षणिक धोरण २०२०: चिकित्सक अध्ययन डॉ. संजय धनवटे	88
20	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा शैक्षणिक दृष्टीकोन डॉ. संजय गोरे	92
21	शिक्षणात माहिती तंत्रज्ञानाची भूमिका आणि ऑनलाईन शिक्षणपध्दतीचे परिणाम. डॉ. पदमानंद मनोहर तायडे	94
22	कोरोना महामारीचा शिक्षण क्षेत्रावर झालेला परीणाम डॉ. गजानन रा. सोमकूवर	99
23	भारतीय नविन शैक्षणिक धोरण २०२०: एक तुलनात्मक अभ्यास. डॉ. विठ्ठल एस. फुलारी	104
24	कोविड-१९ चा शिक्षण क्षेत्रावर झालेला परिणाम प्रा. डॉ. प्रमिला डी. भोयर	111
25	मानवी हक्क आणि शैक्षणिक धोरण डॉ. विनोद मा. मुडे	116
26	शिक्षण विचार : स्वामी विवेकानंद व महात्मा गांधी. डॉ. प्रविन कारजंकर	122
27	कोविड १९ मुळे शिक्षण क्षेत्रात निर्माण झालेल्या शैक्षणिक समस्या. प्रा. हेमंत ग. वरघने	126
28	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे शैक्षणिक योगदान. प्रा. मनोज के. सरोदे	132
29	शिक्षण प्रणालीत तंत्रज्ञानाचा वापर. डॉ. गोदावरी आत्माराम गौरकर	135
30	उच्च शिक्षणामध्ये महिलांची भूमिका. प्रा. आरती एम. देशमुख	140
31	सर्वसमावेशक ग्रामीण विकास आणि शिक्षण. प्रा. रविंद्र बा. शेंडे	146
32	भारतीय शैक्षणिक धोरण आणि ग्रामीण विकास. डॉ. संदिप बाळकृष्ण सातव/ हुमेश्वर डी. आनंदे	151
33	कोवीड १९ महामारीचा शिक्षण क्षेत्रावर झालेला परिणाम. डॉ. जयश्री आसाराम तळेकर	156
34	भारतातील नविन शैक्षणिक धोरण— लक्ष्य आणि आव्हाने. प्रा. सुनंदा अंशूल राऊत	158
35	भारतीय शिक्षण व्यवस्थेतील बदल: एक दृष्टिक्षेप डॉ. लिलाधर धनसिंग खरपुरिये	164
36	उच्च शिक्षणामध्ये महिलांची भूमिका प्रा. रीता द. वाळके	170
37	स्त्री शिक्षणाचे उद्गाते: महात्मा जोतीराव गोविंदराव फुले. सुहास मुरलीधर उषडे	171
38	सावित्रीबाई फुले : पहिल्या भारतीय स्त्रीवादी विचारवंत प्रा. डॉ. हिराचंद चो. वेस्कडे	175

शिक्षण विचार : स्वामी विवेकानंद व महात्मा गांधी**डॉ. प्रविण कांरजकर**

श्री. साईबाबा लोकप्रबोधन कला महा. वडनेर, जि वर्धा

Email : pkarnjkar@rediffmail.com Mo : ९७६५६२३२३४

जिवनाला दिशा देण्याचे व विकसीत करण्याचे कार्य शिक्षणामुळे होते. शिक्षणामुळे सुसंस्कृत व सभ्य समाजाची निर्मिती शक्य झाली आहे. तथापि ही शिक्षण व्यवस्था कशी असावी या बाबत विचारवंतांमध्ये मतभेद आहेत भारताच्या बाबतीत विचार करतो म्हटले तर प्रादेशिक व भाषिक बाबतीत भिन्नता असल्याने शिक्षण व्यवस्था हा गुंता गुंतीचा प्रकार झाला आहे म्हणावे लागते.

परंपारिक भारतीय शिक्षण व्यवस्था ही गुरुकुल पद्धतीची होती. नंतर ब्रिटिश राजवटीच्या आगमानानंतर ही पद्धती बदलत गेलेली दिसून येते. ब्रिटिश राजवटीत कारकुण निर्माण करणारी शिक्षण व्यवस्था तयार झालेली होती. ही पद्धती सरकारी नोकर तयार करण्यासाठी होती. त्यामुळे त्या पद्धतीत असंख्य दोषही होते. याच कारणाने तात्काळी विचारवंतांनी ब्रिटिशांची ही शिक्षणपद्धती राष्ट्रासाठी घातक असल्याचे म्हटले आहे.

स्वामी विवेकानंद आणि महात्मा गांधी ही दोन्ही व्यक्तींमध्ये ब्रिटिश राजवटीत मोठी झाली होती. ब्रिटिशांचे शासन व शिक्षण व्यवस्था त्यांनी पाहिली होती. दोघांच्याही स्वराष्ट्रा बाबत आंत्यंतिक स्वाभिमानाची भावना होती त्यामुळेच विवेकानंद आणि महात्मा गांधी ने ब्रिटिश शिक्षण व्यवस्था कुचकामी आहे असे स्पष्टच मत मांडले होते. स्वामी विवेकानंद आणि महात्मा गांधी शिक्षण म्हणजे काय ? ते सांगत स्त्रियांच्या शिक्षणाची आवश्यकता मातृभाषेतून शिक्षण कसे महत्त्वपूर्ण आहे, प्रवृत्ती नुसार शिक्षणाची आवश्यकता, धर्म आणि शिक्षण या सोबतच तत्कालीन शिक्षण व्यवस्थेवर आपले विचार मांडलेले दिसतात.

मातृभाषेतून शिक्षण —

मातृभाषेतून शिक्षण हा विचार शैक्षणिक क्षेत्रात आजही महत्वाचा मानला जातो. स्वामी विवेकानंद आणि महात्मा गांधी यांनी मातृभाषेतूनच शिक्षण दिले गेले पाहिजे यावर जोर दिलेला दिसून येतो. मातृभाषेतील शिक्षणा मुळे विद्यार्थ्यांचा खरा बौद्धिक विकास होतो. मातृभाषेतील शिक्षणात शिकविले जाणारा विषय विद्यार्थ्यांना सहज आत्मसात होतात. त्यामुळे शिक्षण हे मातृभाषेतूनच व्हायला पाहिजे असा विचार महात्मा गांधी आणि स्वामी विवेकानंद यांनी मांडलेला दिसतो.

मातृभाषेतील शिक्षणा बाबत बोलतांना विवेकानंदानी म्हटले आहे. “ लोकांना त्यांच्या भाषेतून शिक्षण द्या. ” (१) या बाबत अन्य एका ठिकाणी ते म्हणतात “ सर्व साधारण समाजाला त्याच्या स्वतःच्या भाषेतून शिकवा त्यांना कल्पणा पुरवा अशाने त्यांना माहिती मिळेल. ” (२) अशा प्रकारे त्यांनी सर्वसामान्य लोकांना त्यांच्या दैनंदिन बोली भाषेतूनच शिक्षण दिले पाहिजे —मातृभाषेतूनच शिक्षण दिले पाहिजे असे म्हटले आहे.

मातृभाषेतील शिक्षणा बाबत महात्मा गांधींनी मोठे लेखन केलेले आहे. गांधीजींचा कालखंड इंग्रजी राजवटीचा होता. या काळात इंग्रजी भाषेला खूप महत्त्व आले शिक्षणातही इंग्रजीचेच प्रस्थ होते. परिणामी अनेकांना इंग्रजी भाषेतूनच सर्व ज्ञान घेण कठीण जात होत. स्वतः गांधीजींनाही याचा त्रास झालेला होताच, या बाबत ते स्वतः लीहितात “ १२ वर्ष वयापावतो मी माझ्या

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

April-2021, ISSUE No - (CCLXXXIII) 283

"Review of India's Education Policy"

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner. Dist - Wardha. & Aadhar Social Research & Development Training Institute, Amravati.

Aadhar Publications

For Details Visit To: www.aadharsocial.com

19	नवीन शैक्षणिक धोरण २०२०: चिकित्सक अध्ययन डॉ. संजय घनवटे	88
20	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा शैक्षणिक दृष्टीकोन डॉ. संजय गोरे	92
21	शिक्षणात माहिती तंत्रज्ञानाची भूमिका आणि ऑनलाईन शिक्षणपध्दतीचे परिणाम. डॉ. पदमानंद मनोहर तायडे	94
22	कोरोना महामारीचा शिक्षण क्षेत्रावर झालेला परीणाम डॉ. गजानन रा. सोमकूवर	99
23	भारतीय नवीन शैक्षणिक धोरण २०२०: एक तुलनात्मक अभ्यास. डॉ. विठ्ठल एस. फुलारी	104
24	कोविड-१९ चा शिक्षण क्षेत्रावर झालेला परिणाम प्रा. डॉ. प्रमिला डी. भोयर	111
25	मानवी हक्क आणि शैक्षणिक धोरण डॉ. विनोद मा. मुडे	116
26	शिक्षण विचार : स्वामी विवेकानंद व महात्मा गांधी. डॉ. प्रविन कारजंकर	122
27	कोविड १९ मुळे शिक्षण क्षेत्रात निर्माण झालेल्या शैक्षणीक समस्या. प्रा. हेमंत ग. वरघने	126
28	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे शैक्षणिक योगदान. प्रा. मनोज के. सरोदे	132
29	शिक्षण प्रणालीत तंत्रज्ञानाचा वापर. डॉ. गोदावरी आत्माराम गौरकर	135
30	उच्च शिक्षणामध्ये महिलांची भूमिका. प्रा. आरती एम. देशमुख	140
31	सर्वसमावेशक ग्रामीण विकास आणि शिक्षण. प्रा. रविंद्र बा. शेंडे	146
32	भारतीय शैक्षणिक धोरण आणि ग्रामीण विकास. डॉ. संदिप बाळकृष्ण सातव/ हुमेश्वर डी. आनंदे	151
33	कोवीड १९ महामारीचा शिक्षण क्षेत्रावर झालेला परिणाम. डॉ. जयश्री आसाराम तळेकर	156
34	भारतातील नवीन शैक्षणिक धोरण— लक्ष्य आणि आव्हाने. प्रा. सुनंदा अंशूल राऊत	158
35	भारतीय शिक्षण व्यवस्थेतील बदल: एक दृष्टिक्षेप डॉ. लिलाधर धनसिंग खरपूरिये	164
36	उच्च शिक्षणामध्ये महिलांची भूमिका प्रा. रीता द. वाळके	170
37	स्त्री शिक्षणाचे उद्गाते: महात्मा जोतीराव गोविंदराव फुले. सुहास मुरलीधर उघडे	171
38	सावित्रीबाई फुले : पहिल्या भारतीय स्त्रीवादी विचारवंत प्रा. डॉ. हिराचंद चो. वेस्कडे	175

मानवी हक्क आणि शैक्षणिक धोरण

डॉ. विनोद मारोतराव मुडे

(सहाय्यक प्राध्यापक) राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख

श्री.साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय, वडणे जिल्हा-वर्धा - ४४२३०७

Email ID - vinodmude@gmail.com

सारांश :-

शिक्षणाचा खरा अर्थ सत्याचा शोध घेणे. ज्ञान व उद्बोधन याद्वारे संपणारा प्रवास. अशा प्रवासातून मानवतेच्या विकासाचे मार्ग खुले होतात. देशाचा विकास व उत्कर्षातला शिक्षण हा मोठा घटक आहे. भारत विकसित राष्ट्र म्हणून प्रगती करण्याच्या मार्गावर आहे. त्यासाठी आधुनिक भारतात आणि आधुनिक जगात नौकरी-धंद्यासाठी आवश्यक असलेले कसब शिकण्याची आवश्यकता आहे. प्रत्येक भारतीय मुल-मुलींना शिक्षण मिळणे हा खरोखर मूलभूत हक्क आहे. आपली संस्कृती जीवंत ठेवण्यासाठी परिणामकारक, स्वयं पुनरुज्जीवित होणारी शिक्षणपद्धती आवश्यक आहे. दिशा दाखविणारी काही पायाभूत मुलतत्वे अशी आहेत - कमीतकमी बालवाडी व प्राथमिक वर्गांना शिक्षण विनामुल्य असावे; अभियांत्रिकी व पदवी पर्यंतचे शिक्षण साधारणपणे सर्वाना उपलब्ध असावे आणि उच्चशिक्षण मात्र प्रत्येकाच्या गूणवतेनुसार असावे. शिक्षणाची दिशा ही माणसांच्या संपूर्ण विकासासाठी आणि त्याच्या मुलभूत अधिकारांसाठी असावी. पालकांना आपल्या पाल्याचे शिक्षण काय असावे हे निवडण्याचा अधिकार पहीला आहे. जबाबदार संस्था म्हणून युनोस्को जागतिक स्तरावर शैक्षणिक एकत्रीकरण व सूसुत्रीकरण करत आहे. हे साध्य करण्यासाठी सरकार, विकसनशील संस्था, लोकसेवा संस्था, एन. जी. ओ., आणि प्रसार माध्यम जोमाने राबत आहेत. भारतात केंद्र सरकार, राज्य सरकार किंवा दोघांच्या सहकार्याने चालवलेले शिक्षणाचे मिशन प्रबुद्ध नागरिक तयार करण्याचा पाया ठरेल. हे नागरिक बळकट, आनंदी व भरभराट असलेला देश निर्माण करतील.

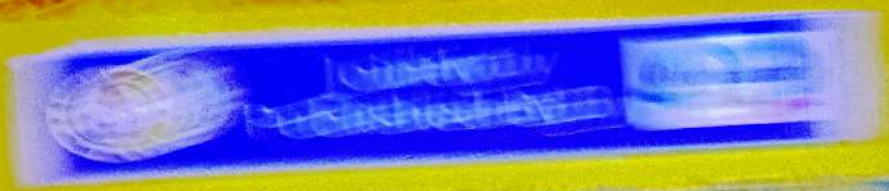
प्रस्तावना :-

संयुक्त राष्ट्रसंघटनेने १० डिसेंबर १९४८ ला शिक्षण या संकल्पनेला वैश्विक रूप प्राप्त करून दिले. भारतात स्वातंत्र्याबरोबर भारतीय घटनेच्या आधारे मानवी हक्कांची सनद भारतीय जनतेला बहाल करण्यात आली. मानवी हक्कांच्या जाहीरनाम्यातील अनेक तत्वांचा अविष्कार भारतीय राज्यघटनेच्या माध्यमातून होतो. मानवी हक्कांचे प्रतिबिंब भारतीय घटनेत दिसून येते. याच अनुषंगाने भारतात आणि इतर घटक राज्यात मानवी हक्कांची अंमलबजावणी करण्यासाठी १९९३ ला राष्ट्रीय मानवी हक्क आयोग आणि घटकराज्य यांच्यामध्ये राज्य मानवी हक्क आयोगाची स्थापना केली. म्हणूनच शिक्षण ही सर्व बाल, तरूण व वृद्धांना सर्वांगीन विकासाकडे नेणारी जागतीक चळवळ आहे. हया चळवळीची सुरवात जागतीक शिक्षण अभियानात झाली. शिक्षण एक वैश्विक हक्क आहे. तो मानवी हक्क म्हणून ओळखला जातो. आर्थिक, सामाजिक आणि सांस्कृतिक या आधारे आंतरराष्ट्रीय करारानुसार शिक्षणाचा हक्क म्हणजे सर्वांसाठी पायाभूत शिक्षण देण्याची जबाबदारी शिक्षणाच्या हक्कात येते. कमीत कमी प्रमाण ठेवण्यासाठी आणि शिक्षणाच्या दर्जा वाढवण्यासाठी शिक्षण संस्थेच्या सर्व पातळीवरील भेदभाव कमी करण्याच्या बंधनाचा शिक्षणाच्या हक्कात समावेश होतो. शिक्षणाच्या अधिकारामध्ये ज्या व्यक्तींनी शाळा व महाविद्यालयीन स्तरावरून प्राथमिक शिक्षण पूर्ण केले नाही त्यांना मूलभूत शिक्षण देण्याची जबाबदारी देखील समाविष्ट आहे. शैक्षणिक तरतूदींमध्ये या प्रवेशा व्यतिरिक्त, शिक्षणाच्या

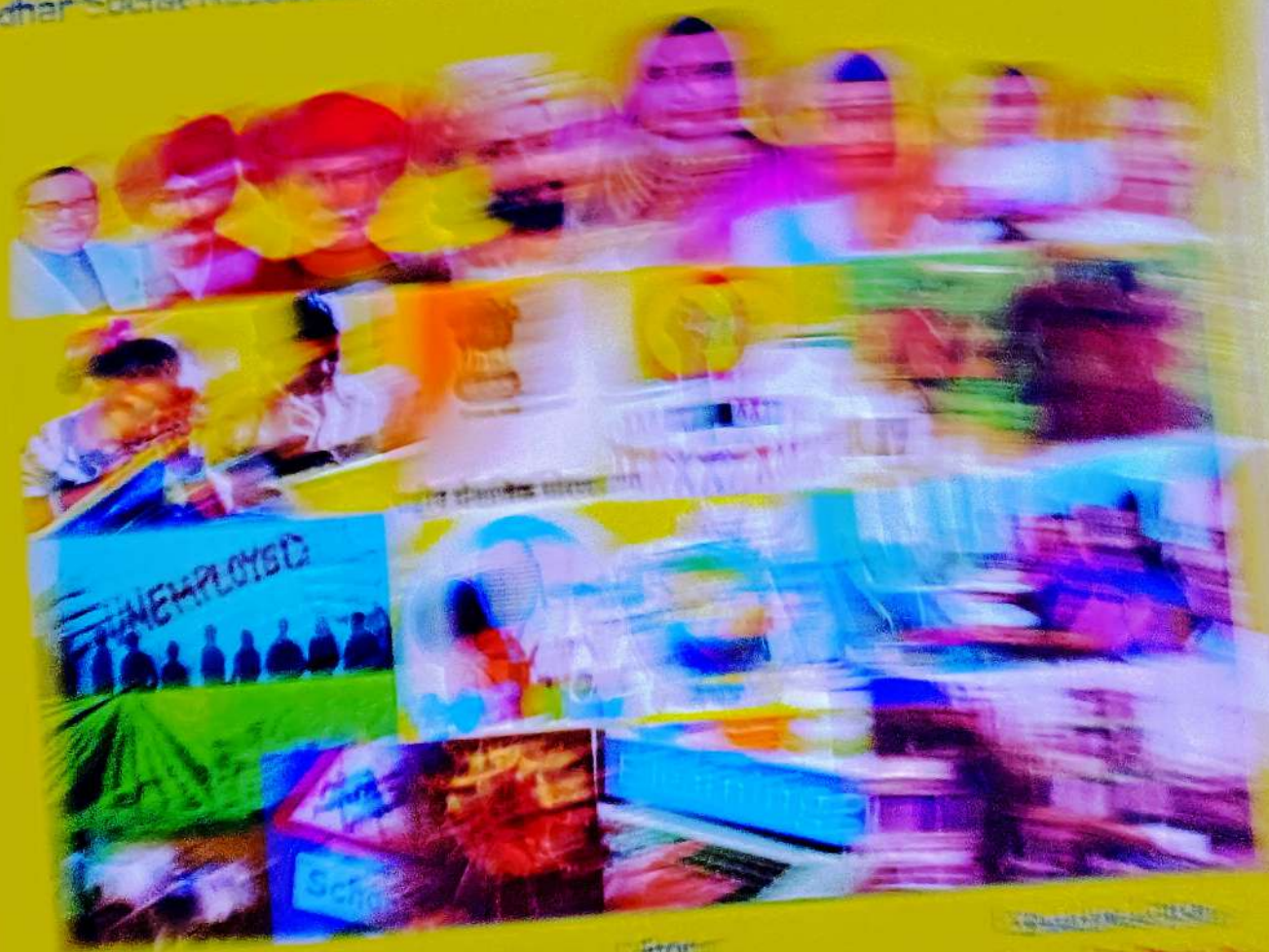
Impact Factor: 0.3450

Multidisciplinary Journal of Social Sciences

Volume 10, Issue 1, 2023

Shri Salbaba Lok Pradhana Vastu Collage, Warana
Aadhar Social Research & Development Training Institute, Annavalli

Chief Editor
Prof. Virag S. Gavande
Director

Aadhar Social Research & Development
Training Institute, Annavalli

Editor
Dr. Vinod M. Munde
HOD, Dept. of Pol. Sci.

Shri Salbaba Lok Pradhana Vastu
College, Warana, Warana

For Details Visit To: www.aadhar-social.com

AnyScanner

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	Review of India's Higher Education Policy.	Dr. Uttam B. Parekar	1
2	COVID-19 and Emergency E- Learning in Higher Education: Implications and Response.	Dr. Bibhabari Bal/ Dr. Narottam Bal	9
3	New Education Policy: Significance of Sports and Physical Education in Curriculum	Sunil Kawade	15
4	Role of Library And Funding Agencies Having Relevance to Higher Education: An Overview.	Dr. Sarika Chaudhari	19
5	Virtual Education System: Reality and Futures.	Dr. Narendra K. Patil	24
6	E-learning Resources in Rural Development: Current Scenario.	Dr. Shashank G. Nikam	27
7	Indian Education Policies: Merits & Demerits	Dr. Ranjana A. Shringarpure	34
8	Igniting critical thinking through experiential learning in school education as recommended by the NEP 2020.	Susmita Mazumdar	37
9	Role of Physical Education and Sports in Education: New National Education Policy	Dr. Naresh Bhojar	42
10	Significant Role of Library for Children: Goals and Technology.	Prof. Siddharth A. Patil	46
11	Importance of Technology in Education.	Sanjay A. Diwekar	50
12	Importance of Sports in School Curriculum: Sports Enhancing Development in Children.	Dr. Vijay N. Wankhede	53
13	Impact of Covid-19 Pandemic on Educational System.	Nitesh N. Telhande	57
14	A Brief Review of Education of Masses in India.	Mr. Pradip Gunderao Kolhe	61
15	Significance of Physical Education and Sports in Education Curriculum	Manjusha J. Deshmukh	66
16	National Education Policy & Role of the Library	Mr. Siddhartha Narayan Wakude	70
17	Impact of Covid-19 Pandemic on Education System: Challenges and Oppotunities	Dr. Sunil S. Bidwaik	74
18	शिक्षण संस्थाओं में पुस्तकालय स्टाफ के प्रतिपाठकों का व्यवहार: हिंदि फिल्मों पर आधारित एक अध्ययन. डॉ. अनिलकुमार धीमन / डॉ. सचिन कौशिक		79

Review of India's Higher Education Policy

Dr. Uttam B. Parekar

Principal, Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner, Dist. Wardha

Abstract

Education policy decides fate of a nation. Its low quality keeps youth's future in dark and good quality fashions their present and future life. This paper discusses how Higher Education policy affects social milieu, culture, lifestyle and economy of the people. The historical perspective of education policy in ancient times, medieval period and the British Raj has been covered in short. Emphasis has been laid upon the education policy implemented in post-colonial era under the guidance of various commissions, committees; and their success and lapses have been discussed in brief. Basic issues pertaining to people's employment, massification of education, quality education, social awareness relating to environment, self-employment, secular spirit and duties & responsibilities of citizens have not yet been resolved to considerable extent.

Key-Words

Good comprehension of following key-words may enable readers to under this paper in better way: 'HE', 'massification', 'Organic Unity', 'sheet anchor', 'GER', 'permanent crisis', 'inner logic' etc.

Introduction

A good education system is an effective indigenous means that transfers cultural values of a society from one generation to another. It keeps on evolving alongside with the developing stages of culture. Over a period of time it develops lifestyle which enables people to overcome problems cropped in personal and social life. The Indian conventional lifestyle was self sufficient in this respect. But the foreign education system that the British have introduced has, to much extent, failed to resolve the issues cropped up in a society from time to time. Traditional Indian education system paid greater attention to inculcate in students moral & ethical values besides the secular spirit & tolerance. Therefore, in that course of education the principles of 'Unity in Diversities', 'Organic Unity', and 'Live & Let Other's Live' 'Self-Restraint' were looked upon as sheet anchor of Indian culture. The education policy introduced by the British caused disintegration of Indian social harmony. Acharya Vinoba Bhave says that perfect education system reduces the pressure of work from the Police & Government. The foreign education system has made the chasm between classes & masses wider. Today education works as a tool of exploitation and inflicts injustice and miseries upon the masses. Our doctors, lawyers & teachers behave as money hoarders. Quality education has become prerogative of affluent class and those who cannot pay cannot provide quality education to their children. Many commissions & committees were set up, and their suggestions were implemented but while acting upon the measures to reach massification, quality in education miserably fails. Objective of this research paper is to present a review of 'India's Higher Education Policy' ranging from ancient times to the second decade of 21st century.

UGC and its Role in Higher Education

Under the leadership DR. Abul Kalam Azad (Education Minister in Nehru government) University Grants Commission was established. It was envisaged that the UGC would be an apex body of higher education and it would issue guidelines to the state and central governments besides universities from time to time for maintenance of standards in higher education. The UGC directs the universities to carry out the work of higher education at three levels viz Dissemination of Knowledge among College & University Students, Generation of Knowledge through Research Works, and Extension Services through University Schemes & Social Projects.

"Review of India's Education Policy"

Aadhar Publications

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	Review of India's Higher Education Policy.	Dr. Uttam B. Parekar	1
2	COVID-19 and Emergency E- Learning in Higher Education: Implications and Response.	Dr. Bibhabari Bal/ Dr. Narottam Bal	9
3	New Education Policy: Significance of Sports and Physical Education in Curriculum	Sunil Kawade	15
4	Role of Library And Funding Agencies Having Relevance to Higher Education: An Overview.	Dr. Sarika Chaudhari	19
5	Virtual Education System: Reality and Futures.	Dr. Narendra K. Patil	24
6	E-learning Resources in Rural Development: Current Scenario.	Dr. Shashank G. Nikam	27
7	Indian Education Policies: Merits & Demerits	Dr. Ranjana A. Shringarpure	34
8	Igniting critical thinking through experiential learning in school education as recommended by the NEP 2020.	Susmita Mazumdar	37
9	Role of Physical Education and Sports in Education: New National Education Policy	Dr. Naresh Bhoyar	42
10	Significant Role of Library for Children: Goals and Technology.	Prof. Siddharth A. Patil	46
11	Importance of Technology in Education.	Sanjay A. Diwekar	50
12	Importance of Sports in School Curriculum: Sports Enhancing Development in Children.	Dr. Vijay N. Wankhede	53
13	Impact of Covid-19 Pandemic on Educational System.	Nitesh N. Telhande	57
14	A Brief Review of Education of Masses in India.	Mr. Pradip Gunderao Kolhe	61
15	Significance of Physical Education and Sports in Education Curriculum	Manjusha J. Deshmukh	66
16	National Education Policy & Role of the Library	Mr. Siddhartha Narayan Wakude	70
17	Impact of Covid-19 Pandemic on Education System: Challenges and Oppotunities	Dr. Sunil S. Bidwaik	74
18	शिक्षण संस्थाओं में पुस्तकालय स्टाफ के प्रतिपाठकों का व्यवहार: हिंदि फिल्मों पर आधारित एक अध्ययन. डॉ. अनिल कुमार धीमन / डॉ. सचिन कौशिक		79

Role Of Library And Funding Agencies Having Relevance To Higher Education: An Overview

Dr. Sarika Choudhari

Librarian

Shri Saibaba L.P.Arts College Wadner ,Email Id: sarika.enet97@gmail.com

Abstract:

The aim of this paper need for the changes in the library with new education system/policy, the libraries will be the leader in preservation and dissemination. The state universities located in various places in the country are functioning with the objective of imparting higher education to students of all walks of life and also providing accessibility by virtue of it being positioned in strategic locations across the particular State. These Universities have a reasonable number of affiliated colleges. Considering the fact that increase in the number of colleges would only burden the University and reduce it to an administrative and exam conducting unit, more colleges have been granted autonomy, to resolve this challenge. So, to minimise this burden there are various schemes provided by different funding agencies which play pivotal role in higher education system. The present article is focussed on this topic.

Key Words: Funding Agency, Research Funding, schemes.

Introduction:

Library, being a trinity of man, machine and material always needs to be managed for providing better services to its readers. Since long the library professionals are trying to develop their management techniques for better performance. Earlier the libraries are managed by using manual methods of library activates. Nowadays the concept has been changed the working patterns which in turn changed the management techniques. Generally speaking library professionals have trained "how to make use of the library" by carrying out face to face instructions. These talks might be accessible in response to faculty requests to assist these students with definite academic assignments. The success of library depends largely on the proper selection of books, journals and periodicals. There should be a small committee of of teachers, for selecting the books for the library. The guiding principles in selection should be, not the teacher's own idea of what books the students must read. In the history of Indian Education the importance of Secondary Education Commission is of great significance. Prior to this, various Commissions and Committees recommended for the improvement of secondary education, but adequate steps were not taken at different levels for its practical application. The Research is an important component in academic institution. The students, Research Scholars and Faculty members requires fund to do their higher studies and research. To help the students and researchers several funding agencies and NGO's in India and abroad provides funds to Young Researcher and Faculty Members that may be by Govt and non-government funding agencies in India.

Role of Library in Higher Education & Research:

- Education
- Transparent Processes
- International Cooperation
- Ensure learning is embedded in collective memory.

Strategies of Promoting Higher Education, Research and Innovation

- Outcome based higher Education and research financing.
- Liberal research grants for both social sciences and basic sciences.
- Setting up Incubation Centres in HEI's with Seed Money to do innovative research

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

April-2021, ISSUE No - (CCLXXXIII) 283

"Review of India's Education Policy"

Jointly
Published By

**Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner. Dist - Wardha. &
Aadhar Social Research & Development Training Institute, Amravati.**

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

**Aadhar Social Research & Development
Training Institute, Amravati.**

Editor

Dr. Vinod M. Mude

HOD. Dept. of Pol. Sci.

**Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts
College, Wadner. Dist - Wardha.**

Executive Editor

Dr. Uttam B. Parekar

Principal

**Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts
College, Wadner. Dist - Wardha.**

For Details Visit To: www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	Review of India's Higher Education Policy.	Dr. Uttam B. Parekar	1
2	COVID-19 and Emergency E- Learning in Higher Education: Implications and Response.	Dr. Bibhabari Bal/ Dr. Narottam Bal	9
3	New Education Policy: Significance of Sports and Physical Education in Curriculum	Sunil Kawade	15
4	Role of Library And Funding Agencies Having Relevance to Higher Education: An Overview.	Dr. Sarika Chaudhari	19
5	Virtual Education System: Reality and Futures.	Dr. Narendra K. Patil	24
6	E-learning Resources in Rural Development: Current Scenario.	Dr. Shashank G. Nikam	27
7	Indian Education Policies: Merits & Demerits	Dr. Ranjana A. Shringarpure	34
8	Igniting critical thinking through experiential learning in school education as recommended by the NEP 2020.	Susmita Mazumdar	37
9	Role of Physical Education and Sports in Education: New National Education Policy	Dr. Naresh Bhoyar	42
10	Significant Role of Library for Children: Goals and Technology.	Prof. Siddharth A. Patil	46
11	Importance of Technology in Education.	Sanjay A. Diwekar	50
12	Importance of Sports in School Curriculum: Sports Enhancing Development in Children.	Dr. Vijay N. Wankhede	53
13	Impact of Covid-19 Pandemic on Educational System.	Nitesh N. Telhande	57
14	A Brief Review of Education of Masses in India.	Mr. Pradip Gunderao Kolhe	61
15	Significance of Physical Education and Sports in Education Curriculum	Manjusha J. Deshmukh	66
16	National Education Policy & Role of the Library	Mr. Siddhartha Narayan Wakude	70
17	Impact of Covid-19 Pandemic on Education System: Challenges and Oppotunities	Dr. Sunil S. Bidwaik	74
18	शिक्षण संस्थाओं में पुस्तकालय स्टाफ के प्रतिपाठकों का व्यवहार: हिंदि फिल्मों पर आधारित एक अध्ययन. डॉ. अनिल कुमार धीमन / डॉ. सचिन कौशिक		79

Role Of Physical Education And Sports In Education: New National Education Policy

Dr. Naresh Bhoyar

Assistant Professor

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner, Th. Hinganghat,
Dist. Wardha, nareshbhoyar5@gmail.com

Abstract

School sport as a piece of school actual instruction has an imperative part in the training of youngsters. As an irreplaceable extracurricular movement of the students, school game can move the young to the statures which help one see and see better the expressions of Achilles' dad: „Strive consistently to be the awesome brilliant among others not to disgrace the line of your dads, the best men by a wide margin... ." (Homer, Iliad, VII 208-210). School sport varies from the game in school in that it uses such messages to fabricate most important school sport dreams as a piece of youth. Additionally, school sport dreams make a reason for simpler development and confronting the truth where achievement and disappointment make up ordinary course of our lives. Thusly, school sport rivalries ought to be under the support of the Ministry of Education and Ministry of Sport and Youth and school also. Normally, this can't occur without guardians and understudies. Without their assistance and excitement it is absurd to expect to arrange school sport particularly at the degree of school. That is the reason this portion of school sport merits the best consideration. Referring to the association of school sport in Serbia, we will highlight its terrible and great sides and offer our input on the best way to improve the association of school sports rivalry.

Introduction

Sports assumes a significant part in instructing understudies as it instructs them to get solid from inside and furthermore build up a fit and sound body. Consolidating sports in training can assist understudies with building up a self-spurring soul to get things done all alone and having responsibility for. Being effectively associated with sports can assist understudies with loosening up their every day schedule of adapting course prospectus and decrease the test pressure also. It is an extraordinary medium to keep the whole self in a state of harmony and keep a harmony among work and play. Everyday practice in sports can assist understudies with guzzling administration abilities. Characteristics like resistance, tolerance and tips to deal with pressure is very much instructed by sports. It additionally shows the estimation of cooperation and capability to share triumph and rout.

Sports training straightforwardly affects keeping up the kid's wellbeing and expanding their actual endurance. Quite possibly the main thing that is needed in sports is the control, which has been gotten from the word pupil – supporter of a learned educator. Having training in sports creates dutifulness, fearlessness and the capacity to decide winning or losing with extraordinary resolve. Instructing understudies in sports builds the force of thinking and creates mental development through consistent spotlight on the current arrangement of exercises. Instructors ought to continually spur and appreciate understudies for their endeavors. .

Remarking on the new activity by the Modi government Saumil Majmudar, Co-organizer, CEO and Managing Director, Sportz Village said that, "The new National Education Policy is a much needed development when the wellbeing, satisfaction and invulnerability of kids are getting progressively significant because of the pandemic. The new NEP incorporates a few central issues

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

April-2021, ISSUE No - (CCLXXXIII) 283

"Review of India's Education Policy"

Jointly
Published By

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner. Dist - Wardha. &
Aadhar Social Research & Development Training Institute, Amravati.

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social Research & Development
Training Institute, Amravati.

Editor

Dr. Vinod M. Mude

HOD. Dept. of Pol. Sci.

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts
College, Wadner. Dist - Wardha.

Executive Editor

Dr. Uttam B. Parekar

Principal

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts
College, Wadner. Dist - Wardha.

For Details Visit To: www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	Review of India's Higher Education Policy.	Dr. Uttam B. Parekar	1
2	COVID-19 and Emergency E- Learning in Higher Education: Implications and Response.	Dr. Bibhabari Bal/ Dr. Narottam Bal	9
3	New Education Policy: Significance of Sports and Physical Education in Curriculum	Sunil Kawade	15
4	Role of Library And Funding Agencies Having Relevance to Higher Education: An Overview.	Dr. Sarika Chaudhari	19
5	Virtual Education System: Reality and Futures.	Dr. Narendra K.Patil	24
6	E-learning Resources in Rural Development: Current Scenario.	Dr. Shashank G. Nikam	27
7	Indian Education Policies: Merits & Demerits	Dr. Ranjana A. Shringarpure	34
8	Igniting critical thinking through experiential learning in school education as recommended by the NEP 2020.	Susmita Mazumdar	37
9	Role of Physical Education and Sports in Education: New National Education Policy	Dr. Naresh Bhojar	42
10	Significant Role of Library for Children: Goals and Technology.	Prof. Siddharth A. Patil	46
11	Importance of Technology in Education.	Sanjay A. Diwekar	50
12	Importance of Sports in School Curriculum: Sports Enhancing Development in Children.	Dr. Vijay N. Wankhede	53
13	Impact of Covid-19 Pandemic on Educational System.	Nitesh N.Telhande	57
14	A Brief Review of Education of Masses in India.	Mr. Pradip Gunderao Kolhe	61
15	Significance of Physical Education and Sports in Education Curriculum	Manjusha J. Deshmukh	66
16	National Education Policy & Role of the Library	Mr. Siddhartha Narayan Wakude	70
17	Impact of Covid-19 Pandemic on Education System: Challenges and Oppotunities	Dr. Sunil S. Bidwaik	74
18	शिक्षण संस्थाओं में पुस्तकालय स्टाफ के प्रतिपाठकों का व्यवहार: हिंदि फिल्मों पर आधारित एक अध्ययन. डॉ.अनिलकुमार धीमन / डॉ. सचिन कौशिक		79

Importance of Technology in Education

Sanjay A. Diwekar

Research Scholar Assistant Professor, Department of English
Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner,

Abstract:-

In the present time, technology has become an integral part of our lives. From smart TV, clothes washers, workstations to cell phones, we are familiar with a wide range of contraptions fueled by technology. New technologies carry out in the market routinely and improve our lives as time passes. Technology has its application in each field and particularly in the education area. It is being abused in homerooms to make learning fun by making the study halls intuitive. High developed technologies make education simpler, happy and reachable.

Keywords: - Technology, Education, Innovation.

Technology is a crucial segment of our lived reality. Having grown up with technology, youngsters comprehend advanced instruments and draw in with technology in manners that we would never comprehend. Obviously, this accompanies its interests. The Department for Education has distinguished the significance of assisting youngsters with seeing how to securely utilize technology. There are likewise worries among teachers that technologies, like cell phones, are an interruption in the education. Notwithstanding, there are numerous advantages of technology in training that should be thought in mind. Peruse on to study the benefits of executing innovation inside the homeroom. The encouraging systems dependent on educational technology can be depicted as moral practices that encourage the understudies' learning and lift their ability, profitability, and execution. Technology mix in schooling motivates positive changes in showing strategies on a worldwide level.

This is conceivably the clearest advantage of technology. At the point when outdated instructors were understudies, they needed to go through hours in the library searching for the data they required. Today, technology reconciliation makes everything extraordinary and more straightforward. Students can without much of a stretch access papers, logical articles, contemplates, and some other sort of substance on the web. They can compose better, further scholastic papers since they can uphold their contentions with more proof. At the point when you give a talk the understudies don't comprehend, they can discover less difficult guidelines and data with a solitary Google search. Most students don't care to go to class in the event that they have a feeling that they are burning through their time. When there is technology permitted in the study hall, at that point educators have a chance to allow children to work at a speed which suits them the best without upsetting others. They can look into extra data about a subject they are finding out about that day, play instructive games that build up the exercise, or work on cutting edge material utilizing a program. Since a significant number of the present technology alternatives permit understudies to perceive how well they are getting along contrasted with the normal, all things considered, it allows them to push more diligently for themselves and their schooling. A significant number of the projects that energize adapting likewise issue rewards or grant endorsements, which assist with making the exercises fun also. When there is technology in the study hall, at that point there are more freedoms for educators to interface with one another. Utilizing a blog for the homeroom can assist educators with getting see what their students are realizing every day. Applications and programming alternatives permit instructors to quickly give an account of a students' conduct to tell guardians progressively what's going on for the duration of the day. There are possibilities for talk boxes, texting, and different types of correspondence also. Technology permits students to accept their interest multiple. They can attempt new things without

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	Review of India's Higher Education Policy.	Dr. Uttam B. Parekar	1
2	COVID-19 and Emergency E- Learning in Higher Education: Implications and Response.	Dr. Bibhabari Bal/ Dr. Narottam Bal	9
3	New Education Policy: Significance of Sports and Physical Education in Curriculum	Sunil Kawade	15
4	Role of Library And Funding Agencies Having Relevance to Higher Education: An Overview.	Dr. Sarika Chaudhari	19
5	Virtual Education System: Reality and Futures.	Dr. Narendra K.Patil	24
6	E-learning Resources in Rural Development: Current Scenario.	Dr. Shashank G. Nikam	27
7	Indian Education Policies: Merits & Demerits	Dr. Ranjana A. Shringarpure	34
8	Igniting critical thinking through experiential learning in school education as recommended by the NEP 2020.	Susmita Mazumdar	37
9	Role of Physical Education and Sports in Education: New National Education Policy	Dr. Naresh Bhoyar	42
10	Significant Role of Library for Children: Goals and Technology.	Prof. Siddharth A. Patil	46
11	Importance of Technology in Education.	Sanjay A. Diwekar	50
12	Importance of Sports in School Curriculum: Sports Enhancing Development in Children.	Dr. Vijay N. Wankhede	53
13	Impact of Covid-19 Pandemic on Educational System.	Nitesh N.Telhande	57
14	A Brief Review of Education of Masses in India.	Mr. Pradip Gunderao Kolhe	61
15	Significance of Physical Education and Sports in Education Curriculum	Manjusha J. Deshmukh	66
16	National Education Policy & Role of the Library	Mr. Siddhartha Narayan Wakude	70
17	Impact of Covid-19 Pandemic on Education System: Challenges and Opportunities	Dr. Sunil S. Bidwaik	74
18	शिक्षण संस्थाओं में पुस्तकालय स्टाफ के प्रतिपाठकों का व्यवहार: हिंदि फिल्मों पर आधारित एक अध्ययन. डॉ. अनिलकुमार धीमन / डॉ. सचिन कौशिक		79

Impact of Covid-19 Pandemic on Educational System**Nitesh Nilkanthrao Telhande**Assistant Professor, Head, Department of English,
Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner,

Ta:-Hinganghat, Distt: -Wardha (M.S.) ,

Email Id: - niteshtelhande@gmail.com Mobile No: - 7798075486

Abstract:

The Present Research Paper is selected to study impact of Covid-19 pandemic on educational system. It focuses what are the impacts of Covid-19 pandemic on educational system. Also, it brings out, how education system is changed by Covid-19. The impact of pandemic COVID-19 is happened in every field in the world. The education field of India as well as world is badly affected by Covid-19. It has enforced the world wide lock down creating worse effect on the students' career. Maximum students in the world stopped to move schools/colleges, all educational activities halted in India. The outbreak of COVID-19 has advised us that change is inevitable. It has worked as a catalyst for the educational institutions to grow and opt for platforms and techniques, which have not been used before. The education sector has been fighting to survive the crises with a different approach and digitizing the challenges to wash away the threat of the pandemic. This paper highlights some measures taken by Government of India to provide seamless education in the country. Both the positive and negative impacts of COVID-19 are discussed and some fruitful suggestions are pointed to carry out educational activities during the pandemic situation.

The purpose of this Research Paper is to show Covid's impact on educational sector. Need of research paper, readers should understand what is covid and it is dangerous for developing education field. In fact, this is a resume of the research and contribution in the field of research studies.

Keywords:

Covid-19, Pandemic, Coronavirus, Education, Impact etc.

Introduction:

COVID-19 was first identified in Wuhan, China in December 2019. Coronavirus disease is an infectious disease caused by a newly discovered coronavirus. Most people infected with the COVID-19 virus and it impacts on many fields just like economic, political, religion, cultural, business, transport, automobile, companies, farm, various shops, mall etc. Education is one of these fields. The COVID-19 pandemic has affected educational systems worldwide, leading to the near-total closures of colleges, universities and schools. Most governments decided to temporarily close educational institutions in an attempt to reduce the spread of COVID-19. On 12 January 2021, approximately 825 million students are currently affected due to school closures in response to the pandemic. According to UNICEF monitoring, 23 countries are currently implementing nationwide closures and 40 are implementing local closures, impacting about 47 percent of the world's student population. 112 countries' schools are currently open.

School closures impact not only students, teachers, and families. But they have far-reaching economic and societal consequences. School closures in response to the pandemic have shed light on various social and economic issues, including student debt, digital learning, food insecurity and homelessness as well as access to childcare, health care, housing, internet and disability services. The impact was more severe for disadvantaged children and their families, causing interrupted learning, compromised nutrition, childcare problems, and consequent economic cost to families who could not work. In response to school closures, UNESCO recommended the use

"Review of India's Education Policy"

Jointly
Published By

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner. Dist - Wardha. & Aadhar Social Research & Development Training Institute, Amravati.

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

**Aadhar Social Research & Development
Training Institute, Amravati.**

Editor

Dr. Vinod M. Mude

HOD, Dept. of Pol. Sci.

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts
College, Wadner, Dist - Wardha.

Executive Editor

Dr. Uttam B. Parekar

Principal

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts
College, Wadner, Dist - Wardha.

For Details Visit To: www.aadharsocial.com

Aadhar Publications

39	जागतिकीकरण व खाजगीकरणाचा भारतीय शिक्षणावर झालेला परिणाम: चिकित्सक अध्ययन. डॉ. विठ्ठल धिनमिने	179
40	शिक्षणाचे युगप्रवर्तक महात्मा फुले. मनिषा शरद इंगळे	187
41	ऑनलाईन शिक्षण हे ग्रामीण विद्यार्थ्यांसमोरील आव्हाने : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन. प्रा. डॉ. गणेश नथ्युजी बहादे	189
42	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार प्रा. पंकज वा. मुन	193
43	नविन उच्च शिक्षणाच्या धोरणाची दिशा—ऐतिहासिक अभ्यास प्रा. डॉ. गोरखनाथ पा. फसले	198
44	शिक्षणातील महामारी कोरोनारू एक समाजशास्त्रीय अध्ययन. डॉ. कमलकिशोर बा. इंगोले.	204
45	Innovations and trends in teaching and learning: advancement in world of Education Dr.Chandrashekhar Kumbhare	207
46	Revisiting Indian Education System in Post COVID-19 Dr. Santwana Pandey	212

जागतिकीकरण व खाजगीकरणाचा भारतीय शिक्षणावर झालेला परिणाम:

चिकित्सक अध्ययन

डॉ. विठ्ठल घिनमिने

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख

श्री. साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय, वडनेर जि. वर्धा

प्रस्तावना:-

जगातील कोणत्याही देशाचा विकास त्या देशातील शिक्षण व्यवस्थेवर अवलंबून असतो. शिक्षण हे मानवाच्या अंतर्गत शक्तीचा विकास करण्याचे अत्यंत प्रभावी साधन आहे. शिक्षणानेच मानवाच्या मनातील अंधकार दुर होतो. शिक्षणाने मानव खरे-खोटे चांगले वाईट यात भेद करू शकतो. अनेक अर्थशास्त्रज्ञांनी मानवी संसाधनाचे आर्थिक विकासातील महत्व शतकापासून विशद केले आहे. अर्थशास्त्राचा जनक अँडम स्मिथ यांनी आपल्या *An enquiry into the nature and causes of the wealth of nations* या प्रसिद्ध ग्रंथात शिक्षणाचे महत्व स्पष्ट केलेले आहे. तर डॉ. मार्शल यांनी शिक्षणावरील गुंतवणुकीला राष्ट्रीय गुंतवणूक मानले होते. या मानवी भांडवलाच्या गुंतवणूकीमुळेच आर्थिक वृद्धिदला प्रेरणा मिळत असते. म्हणूनच देशाचा खरा विकास करण्यासाठी त्या देशातील नागरिक शिक्षित असणे आवश्यक आहे.

संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रमांतर्गत १९९० मध्ये प्रथम प्रकाशित केलेल्या जागतिक मानव विकास अहवालामध्ये मानव विकास निर्देशांक काढण्यासाठी शिक्षण या घटकाला अधिक महत्व दिलेले आहे. भारतामध्ये समाजाच्या उध्दारासाठी शिक्षणाचे महत्व पटवून देण्यासाठी क्रांतीसूर्य महात्मा ज्योतीबा फुले डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर छत्रपती शाहू महाराज या सारख्या अनेक समाजसुधारकांनी आपले संपूर्ण आयुष्य शिक्षणासाठी खर्ची घातले आहेत. भारताने १९९१ पासून नविन आर्थिक धोरणाचा स्विकार केला या नविन आर्थिक धोरणाचा परिणाम भारतीय शिक्षणावर सुध्दा झालेला दिसून येतो. या नविन आर्थिक धोरणात जागतिकीकरण व खाजगीकरण या दोन संकल्पना समाविष्ट असून या दोन्ही संकल्पनेचा भारतीय शिक्षणावर होणाऱ्या परिमाणाचे विश्लेषण या शोधनिबंधात करण्यात आले आहेत.

जागतिकीकरण आणि भारतीय शिक्षण :-

मानवी इतिहासामध्ये कोणत्याही पिढीला सामोरे जावे लागेल नसेल इतक्या प्रचंड वेगाने बदलणाऱ्या परिस्थितीला सध्याची पिढी सामोरी जात आहे. अशा हया बदलांचा जगातील सर्वच लोकांच्या जीवन पध्दतीवर मोठा परिणाम घडून येत आहे. या सर्व बदलाच्या प्रक्रियेस जागतिकीकरण असे म्हटले जाते.

सध्या अस्तित्वात असलेली शिक्षण पध्दती एक मर्यादीत सामाजिक व उपयुक्ततावादी भूमिका पार पाडण्यासाठी निर्माण करण्यात आली. परंतु जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेमुळे घडून येत असलेल्या आर्थिक, तांत्रिक, सामाजिक- सांस्कृतिक बदलांना आता या शिक्षण व्यवस्थेला सामोरे जावे लागत आहे. विकसित राष्ट्रे आपल्या सुस्थापित व नियंत्रित शिक्षण व्यवस्थेमध्ये योग्य त्या सुधारणा करून, शाळा, घर व समुदाय यांच्या दरम्यान योग्य समन्वय साधून अशा जलद बदलांना यशस्वीपणे सामोरे जात आहेत. विकसनशील राष्ट्रे मात्र अजूनही नागरीकांच्या मूलभूत गरजांची पूर्तता करण्यासाठीच्या संघर्षातच गुंतलेली आहेत. अमर्त्य सेन म्हणतात की, "आपण एकाच वेळेस अशा अभूतपूर्व आरामदायी व झगमगीत जगामध्ये राहतो आहोत जिथे शोषण, वंचितता व

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

April-2021, ISSUE No - (CCLXXXIII) 283

"Review of India's Education Policy"

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner. Dist - Wardha. &
Aadhar Social Research & Development Training Institute, Amravati.

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social Research & Development
Training Institute, Amravati.

Editor

Dr. Vinod M. Mude

HOD. Dept. of Pol. Sci.

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts
College, Wadner. Dist - Wardha.

Executive Editor

Dr. Uttam B. Parekar

Principal

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts
College, Wadner. Dist - Wardha.

For Details Visit To: www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

39	जागतिकीकरण व खाजगीकरणाचा भारतीय शिक्षणावर झालेला परिणाम: चिकित्सक अध्ययन. डॉ. विठ्ठल धिनमिने	179
40	शिक्षणाचे युगप्रवर्तक महात्मा फुले. मनिषा शरद इंगळे	187
41	ऑनलाईन शिक्षण हे ग्रामीण विद्यार्थ्यांसमोरील आव्हाने : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन. प्रा. डॉ. गणेश नथ्युजी बहादे	189
42	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार प्रा. पंकज वा. मुन	193
43	नविन उच्च शिक्षणाच्या धोरणाची दिशा—ऐतिहासिक अभ्यास प्रा. डॉ. गोरखनाथ पा. फसले	198
44	शिक्षणातील महामारी कोरोनारू एक समाजशास्त्रीय अध्ययन. डॉ. कमलकिशोर बा. इंगोले.	204
45	Innovations and trends in teaching and learning: advancement in world of Education Dr.Chandrashekhar Kumbhare	207
46	Revisiting Indian Education System in Post COVID-19 Dr. Santwana Pandey	212

ऑनलाईन शिक्षण हे ग्रामीण विद्यार्थ्यांसमोरील आव्हाने : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन

प्रा. डॉ. गणेश नथ्युजी बहादे

समाजशास्त्र विभाग, प्रमुख

श्री. साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय, वडनेर, ता. हिंगणघाट जि. वर्धा
Email ID : ganeshbahade94@gmail.com

‘शिकणे’ आणि ‘शिकविणे’ ही प्रक्रिया आहे. ती प्राचीन काळापासून सतत सुरू आहे. समाज विकासाच्या सर्वच अवस्थांमध्ये शिक्षण प्रक्रियेचे अस्तीत्व दिसून येत आहे. प्रत्येक व्यक्तीच्या जीवनात शिक्षणाची प्रक्रिया तीच्या जन्मापासूनच सुरू होते. जन्मानंतर वाढत्या वयानुसार प्रत्येक मुल कळत न कळतपणे विविध गोष्टी शिकत असते. अशा शिक्षणाचा प्रारंभ कुटुंबापासूनच होतो. प्रत्येक व्यक्तीच्या शिक्षणाची कुटुंब हीच प्रारंभीक पाठशाळा होय. शिक्षण व्यवस्था ही समाजाच्या गरजेतून निर्माण झालेली आहे. वैदिक काळात भारतीय समाजात गुरुकुल, ऋषीचे आश्रम, ही शिक्षणाची व्यवस्था होती. बौद्ध काळात मठ आणि विहार तर मुस्लीम काळात मक्ताब व मदरसे असे शिक्षण व्यवस्थेचे स्वरूप होते. आधुनिक काळात शाळा, महाविद्यालये, विद्यापीठे, व्यावसायिक शिक्षण—प्रशिक्षण देणारी केंद्रे किंवा शिक्षणसंस्था असे शिक्षण व्यवस्थेचे स्वरूप आहे. समाज जसजसा विकासाच्या पुढच्या अवस्थेमध्ये गेला, तसतसे व्यक्तीच्या आणि समाजाच्याही गरजांचे स्वरूप बदलत गेले. या बदलांबरोबरच शिक्षण व्यवस्थेचेही स्वरूप बदलत आहे.

‘ग्रामीण जीवनाशी व परिसराशी अनुरूप असे शिक्षण म्हणजे ग्रामीण शिक्षण होय.’ राहण्याची घरे, आरोग्य विषयक सोयी, रस्ते व वाहतुक व्यवस्था व मनोरंजनाची साधने इत्यादी शहरापेक्षा ग्रामीण भागात अनेक गैरसोयी असतात. आधुनिक शिक्षण क्षेत्रातील पाठी आणि पेन्सिलची जागा विविध इलेक्ट्रॉनिक्स साधनांनी घेतली आहे. वही, पेन ऐवजी आता मोबाईल, टॅब, मिनी कॉम्प्युटर, लॅपटॉप इत्यादी साधनांचा वापर करित आहे. आजची शिक्षणपद्धती म्हणजे प्रचंड स्पर्धा. शिक्षण हेच म्हणजे पुस्तका बाहेरील गोष्टींचा विचार न करता केवळ पुस्तकातील धड्यांचा मागोवा, त्यामुळे विद्यार्थी पुस्तकी किडा होत आहे. शारीरिक, बौद्धिक, भावनीक असा सर्वांगीण विकास होत नाही. या शिक्षण पद्धतीत विद्यार्थी सुशिक्षित होत आहे. पण सुजाण व सुसंस्कृत होईलच असे नाही.

कोरोना-१९ विषाणूच्या परिणामामुळे २२ मार्च २०२० पासून देशात लॉकडाऊन सुरू झाले. त्यामुळे शाळा, महाविद्यालयांना सुट्या जाहीर करण्यात आल्या. त्यानंतर काही दिवसांनी शाळा—महाविद्यालये सुरू होतील अशी प्रत्येकाची अपेक्षा होती. परंतु शाळा — महाविद्यालये सुरू न झाल्यामुळे ऑनलाईन शिक्षणाचा पर्याय समोर येऊन विविध शैक्षणिक लिंकद्वारे विविध ॲप, व्हॉट्सअप, ग्रुपच्या माध्यमातून शिक्षण उपलब्ध करून देण्याचा प्रयत्न केला. असे असले तरी २०२० या शैक्षणिक वर्षापासून कोरोनाच्या संकटामुळे शाळा कधी सुरू होणार हे सांगता येत नसल्यामुळे सामाजीक अंतराचे नियम पाळून सरकारने शाळा ऑनलाईन सुरू करण्याचे आदेश दिले आहे.

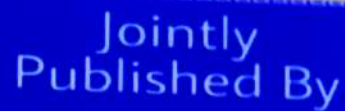
कोरोना महामारीच्या काळात प्रतिबंधात्मक उपाय म्हणून ‘सोशल डिस्टन्सिंग’ या नियमामुळे विद्यार्थ्यांनी शाळेत न जाता ‘ऑनलाईन शिक्षण’ घ्यावे म्हणून हा पर्याय पुढे आला. हा पर्याय

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal
April 2021, ISSUE 2

April-2021, ISSUE No - (CCLXXXIII) 283

"Review of India's Education Policy"

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner. Dist - Wardha. & Aadhar Social Research & Development Training Institute, Amravati.

Executive Editor

Dr. Uttam B. Parekar

Principal

**Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts
College, Wadner, Dist - Wardha.**

For Details Visit To: www.aadharsocial.com

Aadhar Publications

39	जागतिकीकरण व खाजगीकरणाचा भारतीय शिक्षणावर झालेला परिणाम: चिकित्सक अध्ययन. डॉ. विठ्ठल धिनमिने	179
40	शिक्षणाचे युगप्रवर्तक महात्मा फुले. मनिषा शरद इंगळे	187
41	ऑनलाईन शिक्षण हे ग्रामीण विद्यार्थ्यांसमोरील आव्हाने : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन. प्रा. डॉ. गणेश नथ्युजी बहादे	189
42	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार प्रा. पंकज वा. मुन	193
43	नविन उच्च शिक्षणाच्या धोरणाची दिशा—ऐतिहासिक अभ्यास प्रा. डॉ. गोरखनाथ पा. फसले	198
44	शिक्षणातील महामारी कोरोनारू एक समाजशास्त्रीय अध्ययन. डॉ. कमलकिशोर बा. इंगोले.	204
45	Innovations and trends in teaching and learning: advancement in world of Education Dr.Chandrashekhar Kumbhare	207
46	Revisiting Indian Education System in Post COVID-19 Dr. Santwana Pandey	212

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार
प्रा. पंकज वा. मुन

श्री. साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय, वडनेर, ता. हिंगणघाट, जि. वर्धा
pankajmoon.1982@gmail.com

सारांश :

एखाद्या व्यक्तीमत्वाला काळ घडवितो तर काही व्यक्तीमत्व अशी असतात की, जी काळालाच घडवितात. अशा व्यक्तीमत्वांपैकी एक मोठे व्यक्तीमत्व म्हणजे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर. भारतीय समाज हा परंपरागत चार्तुर्वर्ण व्यवस्थेवर आधारित होता. त्यामुळे समाजामध्ये विषमता मोठ्या प्रमाणात रुजलेली होती. तेव्हा ही विषमता नष्ट करण्यासाठी सर्वात प्रभावी माध्यम म्हणजे शिक्षण होय असे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे मत होते. शिक्षणाच्या माध्यमातून मानवी मनातील बुरसटलेले विचार बाहेर पडू शकतील यासाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी आपल्या जीवनामध्ये शिक्षणावर अधिक भर दिला. शिक्षण हे वाघिणीचे दुध आहे. या माध्यमातून लोकशाही शासन व्यवस्थेत वरिष्ठातील वरिष्ठ पद जाती, धर्माच्या या विषमतेच्या आधारावरून प्राप्त होऊ शकत नाही तर ते शिक्षणाच्याच माध्यमातून शक्य आहे असा त्यांचा विश्वास होता ते विचार आजही प्रासंगिक आहेत. वर्तमान काळातील दारिद्र्य, निरक्षरता, अंधश्रद्धा, आर्थिक विषमता, शोषण, गुन्हेगारी, जातीयता, धर्मांधता, वर्णभेद, स्त्रियांच्या समस्या, शेतकऱ्यांचे प्रश्न, एकात्मतेचा प्रश्न, भ्रष्टाचार इत्यादी नानाविध समस्यांचे निवारण करण्याचे शिक्षण हे प्रभावी साधन आहे. तेव्हा डॉ. आंबेडकरांचे शिक्षणविषयक विचार वर्तमान काळात देखिल उपयुक्त आहेत काय? या संदर्भाने प्रस्तुत शोधनिबंधात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या शैक्षणिक विचारांचा शोध घेण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

शब्दसंकेत : शिक्षण, अधिकार, अंधश्रद्धा, भ्रष्टाचार, स्त्री विकास, नैतिकता.

प्रस्तावना :

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शिक्षणविषयक विचार व्यापक होते. समाजातील बहुजनांना समाजव्यवस्थेमध्ये जर सहभाग प्राप्त करून घ्यायचा असेल तर शिक्षणाशिवाय दुसरे माध्यम नाही. विसाव्या शतकात आपल्या कार्य कर्तृत्वाचा अमिट ठसा उमटविणाऱ्या व्यक्तीमध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा समावेश होतो. “शिका, संगठित व्हा, संघर्ष करा.” या त्यांनी दिलेल्या संदेशात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शिक्षणविषयक विचारांचे सार स्पष्टपणे दृष्टीगोचर होते. समाज परिवर्तनासाठी शिक्षणाचे महत्त्व अनन्यसाधारण आहे हे ते जाणून होते. डॉ. आंबेडकरांनी जनसामान्यात शिक्षणविषयक जागृती निर्माण करून समताधिष्ठीत मूल्यांची प्रतिष्ठापणा करून त्यांनी आधुनिक भारताची रचना केली. स्त्री, दलित, पिढीत, वंचित, दुर्बल, कामगार, भूमिहीन यांच्या जीवनात क्रांती घडविण्यात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा सिंहाचा वाटा असल्याचे दिसून येते.

भारतात शिक्षण क्षेत्रात सध्या ज्या विविध प्रकारच्या सुधारणा घडून येत आहेत. त्यांची आवश्यकता डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी स्वातंत्र्यापूर्वीच अधोरेखित केली होती. डॉ. आंबेडकरांना भारताच्या सर्वांगीण विकासासाठी शिक्षण क्षेत्रातील सुधारणा केवळ आवश्यकच नाही तर अपरिहार्य वाटत होत्या. तेव्हा डॉ. आंबेडकरांचा भर हा शिक्षणाच्या लोकशाही करणावर आणि सार्वत्रिकी करणावर होता. जो पर्यंत सर्व भारतीयांचे शैक्षणिकदृष्ट्या सबलीकरण होणार नाही तो पर्यंत भारतात विकासाची संकल्पना आकाराला येणार नाही. अशी डॉ. आंबेडकरांची धारणा होती. शिक्षणाचे लोकशाहीकरण हा डॉ. आंबेडकरांच्या सामाजिक न्याय संकल्पनेचा अविभाज्य घटक

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

April-2021, ISSUE No - (CCLXXXIII) 283

"Review of India's Education Policy"

Jointly
Published By

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner. Dist - Wardha. &
Aadhar Social Research & Development Training Institute, Amravati.

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social Research & Development
Training Institute, Amravati.

Editor

Dr. Vinod M. Mude

HOD, Dept. of Pol. Sci.

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts
College, Wadner. Dist - Wardha.

Executive Editor

Dr. Uttam B. Parekar

Principal

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts
College, Wadner. Dist - Wardha.

Aadhar PUBLICATIONS

For Details Visit To: www.aadharsocial.com

19	नवीन शैक्षणिक धोरण २०२०: चिकित्सक अध्ययन डॉ. संजय धनवटे	88
20	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा शैक्षणिक दृष्टीकोन डॉ. संजय गोरे	92
21	शिक्षणात माहिती तंत्रज्ञानाची भूमिका आणि ऑनलाईन शिक्षणपध्दतीचे परिणाम. डॉ. पदमानंद मनोहर तायडे	94
22	कोरोना महामारीचा शिक्षण क्षेत्रावर झालेला परीणाम डॉ. गजानन रा. सोमकूर	99
23	भारतीय नविन शैक्षणिक धोरण २०२०: एक तुलनात्मक अभ्यास. डॉ. विठ्ठल एस. फुलारी	104
24	कोविड-१९ चा शिक्षण क्षेत्रावर झालेला परिणाम प्रा. डॉ. प्रमिला डी. भोयर	111
25	मानवी हक्क आणि शैक्षणिक धोरण डॉ. विनोद मा. मुडे	116
26	शिक्षण विचार : स्वामी विवेकानंद व महात्मा गांधी. डॉ. प्रविन कारजंकर	122
27	कोविड १९ मुळे शिक्षण क्षेत्रात निर्माण झालेल्या शैक्षणिक समस्या. प्रा. हेमंत ग. वरघने	126
28	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे शैक्षणिक योगदान. प्रा. मनोज के. सरोदे	132
29	शिक्षण प्रणालीत तंत्रज्ञानाचा वापर. डॉ. गोदावरी आत्माराम गौरकर	135
30	उच्च शिक्षणामध्ये महिलांची भूमिका. प्रा. आरती एम. देशमुख	140
31	सर्वसमावेशक ग्रामीण विकास आणि शिक्षण. प्रा. रविंद्र बा. शेंडे	146
32	भारतीय शैक्षणिक धोरण आणि ग्रामीण विकास. डॉ. संदिप बाळकृष्ण सातव/ हुमेश्वर डी. आनंदे	151
33	कोवीड १९ महामारीचा शिक्षण क्षेत्रावर झालेला परिणाम. डॉ. जयश्री आसाराम तळेकर	156
34	भारतातील नविन शैक्षणिक धोरण— लक्ष्य आणि आव्हाने. प्रा. सुनंदा अंशूल राऊत	158
35	भारतीय शिक्षण व्यवस्थेतील बदल: एक दृष्टिक्षेप डॉ. लिलाधर धनसिंग खरपूरिये	164
36	उच्च शिक्षणामध्ये महिलांची भूमिका प्रा. रीता द. वाळके	170
37	स्त्री शिक्षणाचे उद्गाते: महात्मा जोतीराव गोविंदराव फुले. सुहास मुरलीधर उषडे	171
38	सावित्रीबाई फुले : पहिल्या भारतीय स्त्रीवादी विचारवंत प्रा. डॉ. हिराचंद चो. वेस्कडे	175

उच्च शिक्षणामध्ये महिलांची भूमिका

प्रा. आरती एम. देशमुख

गृहअर्थशास्त्र विभाग प्रमुख

श्री. साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय, वडनेर, जि. वर्धा

प्रस्तावना :-

एक स्त्री शिकली म्हणजे संपूर्ण कुटुंब शिकते म्हणून कुटुंबात स्त्री शिक्षणाला फार महत्वाचे स्थान दिले आहे. देशात ज्या प्रमाणात महिलांनी उच्च शिक्षण घेऊन डॉक्टर, तंत्रज्ञ, इंजिनियर, शास्त्रज्ञ इ. पदव्या संपादन केलेल्या असतात, त्या प्रमाणात देशाच्या विकासामध्ये त्यांचा सहभाग उच्च दर्जाचा असतो. १९९५ मध्ये बिर्जींग येथे झालेल्या आंतरराष्ट्रीय महिला परिषदेमध्ये 'समाजाचे आर्थिक, सामाजिक व राजकीय प्रश्न सोडविण्यासाठी स्त्रियांचा पूर्ण सहभाग' व स्त्रियांचे पूर्णांशाने सबलीकरण यावर भर देण्यात आला आहे. भारतामध्ये सुध्दा बिर्जींगच्या मसुद्यावर आधारित असा कृती कार्यक्रम तयार करण्यात आला आहे. परिणामी स्त्री शिक्षणात वाढ होण्यास सुरुवात झाली आहे. आज समाजशास्त्र शाखा, वाणिज्य शाखा, अभियांत्रिकी व तंत्रज्ञान शाखा तसेच विधी शाखेमध्ये सुध्दा शिक्षण घेणाऱ्या महिलांचे प्रमाण वाढत आहे. देशापेक्षा अविकसीत देशात महिलां निरक्षरतेचे जगातील ६५ दशलक्ष मुली शाळेत जात नाहीत. तरीसुध्दा यासाठी अडचणीवर मात करीत महिला शिक्षण क्षेत्रात प्रगती करीत आहेत. अगदी कुलपती ते कुलगुरूपासून ते संचालक शिपाई पर्यंत महिलांचा सहभाग आहे. शिक्षणातील असे एक सुध्दा क्षेत्र नाही, त्यामध्ये महिला आघाडीवर नाहीत.

स्त्रीच्या व्यक्तीमत्त्वाचा सर्वांगीन विकास व परिपोषण करणारे महत्वाचे साधन म्हणजे स्त्रिशिक्षण होय. स्त्रिशिक्षण हा कोणत्याही समाजजीवनाच्या समृद्धीचा आणि प्रगतीचा मापदंड आहे. कोणत्याही समाजाची सांस्कृतिक पातळी ही त्या समाजातील स्त्रियांची परिस्थिती कशी आहे यावरून ठरते.

१) उच्च शिक्षणामध्ये महिलांचे प्रमाण अधिक का हवे?

उच्चशिक्षणामुळे स्त्रीला ज्ञानाची कवाडे खुली होतात. ती जगाकडे डोळसपणे पाहू शकते, पाहू लागते. अधिक अभ्यास करून नविन ज्ञान निर्मिती करण्याची उर्मी तिच्या मनात जागृत होऊ शकते.

- प्राथमिक, माध्यमिक शिक्षणापेक्षा, उच्च शिक्षणानंतर नोकरी, स्वतःचा उद्योग सुरू करण्याची संधी अधिक असण्याची शक्यता वाढते. त्यामुळे अधिक आर्थिक संपन्नता सजग, सभान व्हावे लागते.
- कुटुंबाची योग्य काळजी घेऊ शकेल, अशी मानसीकता व्यक्तीनिष्ठ असल्याने त्याचा शिक्षणाशी संबंध नसेलही. परंतु उच्चशिक्षणामधून सुलापण आलेले असते. यातूनच अधिक उत्तम प्रतिवे कौटुंबिक जिवन निर्माण होऊ शकते.
- बारावीनंतर तीन वर्ष उच्चशिक्षणासाठी दिल्यामुळे विवाहाचे वय वाढते आणि अर्थातच लहान वयात विवाह झाल्यामुळे येणाऱ्या अनपेक्षित कौटुंबिक जबाबदाऱ्या आपोआप दुर होतात.
- उच्चशिक्षण घेतलेली स्त्री अधिक चांगल्या पगाराच्या नोकरीची अपेक्षा करते आणि त्यामुळे लेबर मार्केट कडे वळत नाही.